
“Kolektivna” ljudska prava radi zaštite manjina?*

GEORG LOHMANN**

Sažetak

Pod “kolektivnim” ljudskim pravima podrazumijevaju se ona prava čiji je nositelj kolektiv. Pri tome treba razlikovati individualna prava koja se mogu prakticirati samo kolektivno (biračko pravo). Zahtjevi za “kolektivnim” ljudskim pravima dovode do pojmovne zablude i teškoća u obrazlaganju, jer se univerzalni, egalitarni i kategorički postulat ljudskih prava ne može jednako utemeljiti za kolektive i individuume. Stoga se zaštita interesa manjina može osigurati jedino poštivanjem ograničeno shvaćenih individualnih ljudskih interesa, za što je nužno proširenje i veća važnost socijalnih ljudskih prava. U pojedinim su slučajevima smisljena kolektivna prava radi zaštite ugroženih manjina, ali obrazložena u duhu izjednačujuće pravednosti. No takva kolektivna prava nisu moguća na razini ljudskih prava, nego su unutardržavna prava. Ona su stoga ograničena time da ne krše individualna ljudska prava.

I. Zašto “kolektivna” ljudska prava

Zaštita manjina nedvojbeno je aktualan i svjetski politički problem. Tradicijski se pri pojmu “manjine” mislilo na vjerske, etničke ili jezično određene skupine osoba koje žele sačuvati svoju povezanost i poseban način života. Europska i svjetska povijest posljednjih 200 godina obilježene su sukobima koji nastaju ugnjetavanjem manjina većinskim stanovništvom, a također postoji duga povijest pokušaja da se takvi sukobi riješe pravnom zaštitom manjina. Dok je isprva bila riječ o zaštiti vjerskih manjina ediktima o toleranciji i u okviru mirovnih ugovora (npr. Augsburški vjerski mir 1555. godine; Vestfalski mir 1648. godine), od Bečkoga kongresa razvila se međudržavnim ugovorima međunarodnopravna zaštita i za nacionalne manjine. Nakon Prvoga svjetskog rata donijeli su međunarodnopravni sporazumi vrlo različita zaštitna rješenja za etničke i vjerske manjine, koja su, dakako, u slučaju sukoba često slabo djelovala.¹ Nakon Drugoga svjetskog rata Poveljom Ujedinjenih naroda i Općom deklaracijom o ljudskim pravima pružila se prilika da se zaštita manjina međunarodnopravno popravi, ali je is-

* Preradena verzija predavanja na konferenciji “Temeljna prava i ljudska prava – Derechos Humanos y Garantías Constitucionales”, 50 godina FU Berlin, Slobodno sveučilište u Berlinu, 3.- 5. lipnja 1998.

** *Georg Lohmann*, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg.

¹ Vidi Capotorti, Francesco, Minorities, u Bernhardt, Rudolf (ured.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 8, Berlin - Heidelberg 1985., 385 i d.

prva korištena slabo i rezervirano (v. dolje). Osim toga, međunarodnopravni pojam "manjina"² nije nikada točno utvrđen i posebno je prijeporno odnosi li se zaštita manjina i na nedržavljane (kao inozemne zaposlenike i izbjeglice), a tek je vrlo otvoreno mogu li se diskriminirane socijalne rubne skupine, kao homoseksualci i lezbijke, također pozivati na zaštitu manjina. U međuvremenu je pak sve više glasova koji tu zahtjevaju znatno poboljšanje. U tome kontekstu postavlja se zahtjev da se manjine zaštite *kolektivnim* ljudskim pravima.

"Kolektivnim" pravom smatram, bez obzira na daljnja diferenciranja, pravo čiji je nositelj neki kolektiv, kao što je "individualno" pravo ono pravo čiji je nositelj neki individuum. Ljudska su prava od svojih početaka shvaćana kao individualna prava; univerzalna i jednaka prava mogu se utemeljiti jedino između individuuma i za individuum, ne između individuuma i kolektiva.³ Zato se zahtjev za "*kolektivnim*" ljudskim pravima čini na prvi pogled pojmovnim protuslovljem i nije u izgledu obrazloženje koje ih izjednačava s individualnim ljudskim pravima. Postoje, doduše, kolektivna prava, ali ona *per definitionem* ne mogu biti *ljudska* prava, niti biti s njima na istome stupnju; mogu se, dakako, zamisliti kao posebna prava, u okviru nekoga pravnog poretka. Time bi moje pitanje bilo odlučeno i prije nego što bi se istražili mogući odgovori na njega: *kolektivna ljudska* prava radi zaštite bilo čega ne čine se iz razloga definiranja i opravdanja smislenim.

Ali dodirnuti problemi ne mogu se rješavati odabirom definicija ili jednostavnim pojmovnim određivanjima, pa zato valja najprije ispitati koji su povodi i razmišljanja doveli do zahtjeva za "kolektivnim" ljudskim pravima i govora o njima. U najnovijoj povijesti ljudskih prava o tome postoje dva uporišta.

1. Ljudska prava "3. generacije": kolektivna prava na samoodređenje

Noviju povijest ljudskih prava prati od Prvoga svjetskog rata, otkad je Woodrow Wilson 1918. godine proglasio "Četrnaest točaka", zahtjev za pravom naroda na samoodređenje. To je pravo kolektivno pravo, makar je pojam "narod" (Wilson govori o "naciji") ostao relativno nejasan.⁴ Premda je ideja prava na samoodređenje imala značajnu ulogu prilikom osnivanja Ujedinjenih naroda i premda se spominje u Povelji Ujedinjenih naroda (čl. 1, br. 2 i čl. 55), ne spominje se u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine (zbog prigovora tadašnjih kolonijalnih sila). Tek se nastojanjima komunističkih država i oslobodilačkim borbama kolonija izričito formulira u jednoj rezoluciji Ujedinjenih naroda (br. 1514, 1960.): "Svi narodi imaju pravo na samoodređenje: tim pravom oni određuju slobodno svoj politički oblik i slobodno teže za gospodarskim, socijalnim i kulturnim razvojem". U međunarodnim sporazumima o

² Usp. Heintze, Hans-Joachim, *Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenrechte im Völkerrecht*, Baden-Baden 1994.

³ Lohmann, Georg, Menschenrechte zwischen Moral und Recht, u Gosepath, St./Lohmann G., *Philosophie der Menschenrechte*, Suhrkamp Verlag Frankfurt/M., 1998., 62-95.

⁴ Usp. Ermacora, Felix, *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*, 1. Bd., Beč 1974., 215; Heintze, Hans-Joachim, *Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenrechte im Völkerrecht*, Baden-Baden 1994.

građanskim i političkim pravima te o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (19. prosinca 1966.)⁵ ono se prihvaća u međunarodno obvezatnu Konvenciju o ljudskim pravima. Afrička povelja o ljudskim pravima iz 1981. godine izjednačuje individualna ljudska prava i pravo naroda na samoodređenje.⁶

Dok je u Woodrowa Wilsona pravo na samoodređenje naroda bilo samorazumljivo povezano s demokracijom i liberalnom zaštitom pojedinca od državnih presezanja, ta je konstelacija u upravo spomenutim konvencijama Ujedinjenih naroda bila ili olabavljena ili nejasna, tako da je često otvoreno kako se međusobno odnose pravo na samoodređenje naroda i individualna prava. Retorički je često bilo tako da ih je trebalo shvatiti kao ravnopravne indikatore, faktički su pak formulacije dopuštale prednost kolektivnog prava na samoodređenje pred individualnim pravima pojedinih ljudi. Ta je tendencija još pojačana izjavom o daljnjim "kolektivnim" pravima kao ljudskim pravom na razvoj (1981. godine priznala ga Opća skupština Ujedinjenih naroda), ljudskim pravom na mir (1984. godine formalno proglašeno) i zahtjevom za ljudskim pravom na prirodan okoliš.⁷ Od Karela Vasaka govori se u vezi s time i o "ljudskim pravima treće generacije"⁸, koja nakon "prve generacije" liberalnih slobodarskih prava i "druge generacije" političkih i socijalnih prava sada kao "treća generacija" formuliraju prava na solidarnost među narodima. Kao nositelji tih prava smatraju se ponajprije kolektivi, tj. narodi (kažem ponajprije, jer se također može pokušati sadržaj tih prava formulirati na individualnoj osnovici). Utoliko je, dakle, u faktičkome razvoju Konvencije o ljudskim pravima govor o pravima koja se većinom shvaćaju ili su bila shvaćana kao kolektivna prava u navedenom smislu.

To shvaćanje kolektivnih prava na samoodređenje primjenjuje se i za zaštitu manjina, što je i razumljivo kad se radi o etničkim manjinama, ali je sporno u kojemu se opsegu ovdje može shvatiti "samoodređenje". Većinom je s time povezana zajamčenost i zaštita kulturne ili unutarnje autonomije te ostaje otvoreno, treba li se uopće, i ako da, onda pod kojim uvjetima, s time povezati pravo na secesiju (odvajanje).⁹

⁵ Njemačka verzija u Heidemeyer, W. (ured.), *Die Menschenrechte*, Schöningh, Paderborn, 3. izd. 1982., 298 i d.

⁶ African Charter on Human and Peoples' Rights, u *The United Nations and Human Rights 1945-1995, The United Nations Blue Books Series, Vol. VII.*, Department of Public Information, United Nations, New York, 1995., 284 i d.

⁷ Vidi odgovarajuće dokumente u *The United Nations and Human Rights 1945-1995*, nav. dj.

⁸ Vasak, Karel, *A 30-year-sreuggel*, u *UNESCO-courier*, studeni 1977., 29.

⁹ Njemački je poseban slučaj tretiranje manjina kao "narodnih skupina", koje se propagira od vremena nacionalsocijalista i danas od nekih desnih konzervativaca, usp. o tome Paech, Norman, Minderheitenpolitik und Völkerrecht, u *Aus Politik und Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament*, B 46-47/98, 6. studenoga 1998., 24 i d., s literaturom.

2. Kritika liberalističkih shvaćanja ljudskih prava: slijepo protiv kolektiva

Drugo se uporište odnosi na kritiku liberalističkoga i individualističkog razumijevanja ljudskih prava. Tu su kritiku posebice iznosili komunitaristi i ona prigovara liberalnoj poziciji da je slijepa na posebne probleme kulturnih ili etničkih zajednica. Pri tome se liberalističko shvaćanje poima tako:

1. da ljudska prava štite interese autonomnih i autarkičnih individua
2. da individualnim pravima odgovaraju samo negativne obveze drugih, dakle činovi propuštanja, i
3. da je adresat obveza država, koja je pri izvršavanju tih obveza dužna biti neutralna, tj. zabranjeno joj je da zbog kulturnih, vjerskih ili drugih vrednovanja različito tretira i štiti individualne interese.

To shvaćanje odgovara otprilike klasično liberalnome shvaćanju ljudskih prava kao negativnih slobodarskih prava, koja štite pojedinca od državnih proizvoljnih djelovanja i uporaba sile. Komunitaristički motivirana, kritika ovako argumentira protiv tih točaka i za prihvaćanje kolektivnih prava:

Ad 1.: Pojedinci nisu autonomni u smislu "nevezanih", samo za sebe postojećih bića. Svakoj su osobi, da bi stvorila kvalitetan i poseban identitet, nužni odnosi priznanja s kojima ona čini zajednicu.¹⁰ Tek iskustvo cijenjenosti u nekoj zajednici, tek priznavanje i solidarnost sa strane bliskih, koji savjetima i kritikom podržavaju individualne preferencije nužne za individualno samoodređenje, omogućuju pojedincu da stvori nosivu koncepciju svoga individualno dobrog života. Stoga je pojedinac upućen na neku – svoju – zajednicu, koja zato i kao takva mora biti posebno šticeana.¹¹ Kako je ta okolnost jednaka za sve ljude, a pravna zaštita samo individualnih interesa nije dostatna, može se zaključiti da su i na razini ljudskih prava smisljena kolektivna prava.

Ova se teza može pojačati dodatnim argumentacijama: da vrijede jedino individualna prava, bile bi povlaštene one osobe koje su već u jakoj autarkičnoj polaznoj poziciji. Preneseno na političke odnose, to znači da članovi dominantne (kulturne) zajednice imaju više prednosti od liberalističke zaštite svojih individualnih interesa nego članovi manjina ili slabi i pomoći potrebiti ljudi. Osim toga, postoje ljudi koji se osjećaju jače obvezni nekoj (svojoj) zajednici, nego što to pretpostavlja liberalna zajednica. Npr., članovi tradicijskih zajednica shvaćaju se često na prvome mjestu kao članovi svoje zajednice i tek na drugome kao neovisni pojedinci; stoga su njihovi interesi ponajprije usmjereni na interese njihove zajednice i tek zatim, podređeno, na njihove, o tome neovisne, vlastite interese. Liberalistički model, dakle, od njih zahtijeva da ovaj poredak preokrenu, često s učinkom da se potiču sebični interesi, dok se zanemaruju interesi zajednice. Ishod je raspad veza zajednice i atomizacija ljudi koji često više ne mogu živjeti u takvim, za njih anomičkim, uvjetima.

¹⁰ Usp., Sandel, Michael J., *Liberalism and the Limits of Justice*, 2. izd., Cambridge UP 1998.

¹¹ Usp., MacIntyre, A., *Der Verlust der Tugend*, Campus, Frankfurt/M., New York 1987.

Zato valja dati prednost obvezama zajednice pred individualnim ljudskim pravima.¹² Kako bi se izbjegle opasnosti raspadne individualizacije, valja zato upravo kolektivnim pravima štititi zajednice po sebi.

Ad 2.: Slična se argumentacija iznosi o ovoj točki: Ako ljudskim pravima odgovaraju jedino negativne obveze, onda su u prednosti oni kojima pomoć nije potrebna i koji posjeduju resurse i sposobnosti da se pobrinu sami za sebe. A to se može prije pretpostaviti kod članova većinske skupine nego kod onih manjinske skupine. Prigovor ovdje glasi da je takvo shvaćanje slijepo za nejednakosti povezane s manjinskom pozicijom i hladno za potrebu pomoći podređenim manjinama. Kako bi se ojačale njihove sposobnosti za samopomoć, valja štititi same zajednice da bi se mogle bolje mobilizirati obveze solidarnosti. Pri tome se pretpostavlja da zajednice kao takve mogu motivirati pozitivne obveze pružanja pomoći, koje pojedinac mora izvršavati za svoju zajednicu i posredno time za sve članove.

Ad 3.: Postulat neutralnosti liberalne države ima, napokon, kao posljedicu da se svi individualni interesi smatraju jednakovrijednima. Ali postoje slučajevi u kojima jednakovrijedno poštivanje individualnih interesa razara upravo zajednice, naime kad im je nužna posebna stimulacija i podrška. To je često slučaj kod manjina koje ugnjetava većinska zajednica ili su na drugi način prikraćene.¹³ Da bi se u takvim slučajevima postigla bolja zaštita, prikladna su – ne individualna prava – već prava kolektiva. Kako u takav položaj mogu, načelno, dospjeti svi ljudi, pametno je zahtijevati i institucionalizirati kolektivna ljudska prava.

Ako se ima u vidu tako skicirani razvoj faktičke politike ljudskih prava i ovdje navedena teorijska razmišljanja komunitarističke kritike liberalističkoga razumijevanja ljudskih prava, postaje barem razumljivo zašto, unatoč svim pojmovnim poteškoćama, može doći do raspravljanja i zahtijevanja *kolektivnih ljudskih prava*.

II. Individualna ljudska prava i zaštita manjina

Ako je rasprava o *kolektivnim ljudskim pravima*, ne samo pojmovno već i stvarno neprikladna, mora se prvo razjasniti u kojem se smislu komunitaristička pozicija može korigirati i kritizirati. Ponajprije valja teorijski pokazati kako se interesi zajednice u liberalnoj koncepciji individualnih ljudskih prava mogu načelno respektirati i štititi, te poboljšati zapostavljeni položaj članova manjina. (1) Zatim valja na razini prava pokazati kako se individualnim ljudskim pravima mogu štititi manjine, kako regulirati odnos pojedinca i zajednice unutar ljudskopravno zaštićenih manjina, obuhvaća li zaštita manjina i secesijsko pravo (na odvajanje) i jesu li, ako ne kolektivna ljudska prava,

¹² Na takvoj se argumentaciji temeljio i pokušaj "Opće izjave o ljudskim obvezama", v. Lohmann, Georg, Warum keine Deklaration von Menschenpflichten? Zur Kritik am Inter-Action Council, u *Widerspruch*, 18. god., sv. 35, Zürich, srpanj 1998., 12-24.

¹³ Nešto drukčiju argumentaciju iznosi Charles Taylor: Taylor, Ch., Die Politik der Anerkennung, u Taylor, Ch., *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*, S. Fischer, Frankfurt/M. 1993, 52 i d.

onda ipak nacionalno ograničena, kolektivna prava moguća i u danome slučaju nužna ili dopunski smisljena (2).

1. Pojedinac i zajednica, nejednakost i pravednost

U liberalnim društvima prava pojedinca najčešće imaju prednost pred interesima zajednice; u tradicijskim zajednicama to ne mora biti. Zato se valja upitati kako se s pozicije individualnih ljudskih prava ophoditi s takvim problemima u neliberalnim zajednicama. Presudna je, očito, formulacija polaznog problema.¹⁴ Treba li određene zajednice štitiiti glede njihovih zahtjeva, jer je riječ o subjektivnim pravima svake pojedine osobe koju valja štitiiti, ne samo u njezinim subjektivnim slobodama već i u nužnim, zajedničarskim uvjetima stvaranja svoga identiteta, ili je pak riječ o zaštiti određenih zajednica kao takvih, o jednoj vrsti "zaštite vrste".¹⁵ Ovo posljednje shvaćanje zastupa, npr., A. MacIntyre kada polazi od toga da osobe dobivaju samo onda pravi identitet i (opravdano) jedinstvo svoga života kad su smještene u uzajamnim djelovanjima i u priznanju svoje zajednice.¹⁶ Iz toga on izvodi prioritetsnu zaštitu tradicijskih zajednica i, napokon, prioritet dobra zajednice pred liberalnim, subjektivnim pravima pojedinca. Njegov je, dakle, argument da je radi osiguranja određene koncepcije subjektivnog identiteta bolje štitiiti zadane zajednice radi njih samih, a pravno to znači smatrati zajednicu nositeljem prava.

Ovaj je teorijski pristup subjektivnom identitetu, dakako, neuvjerljiv. U modernim se društvima rađamo, naime, istovremeno u prilično heterogene i također konfliktne zajednice, tako da se na pitanja tko sam?, što je naša povijest? ne može odgovoriti upućivanjem na faktičnu povijesnu zajednicu ili harmoničnu tradiciju više zajednica, nego je situacija za nas nejedinstvena i u danome slučaju protuslovna. Ona zahtijeva od nas da biramo. Odgovor ovisi o tome što činimo, kojoj zadanoj zajednici i dalje pripadamo i s kojom pripadnošću želimo raskinuti.¹⁷ Polazni problem valja, dakle, prema ovdje postavljenome pitanju, na prvi način formulirati: riječ je o poštivanju subjektivnih prava pojedinih osoba, kojima pripada i njihovo pravo da nastavljaju zadanu kulturnu zajednicu onako kako one hoće,¹⁸ dok – a to sada postaje prijepornim pitanjem – pri tome ne povređuju subjektivna prava drugih osoba.

¹⁴ Ovdje preuzimam neka razmišljanja iz Lohmann, Georg, Faktizität und "liberale" Gemeinschaften", u *Gemeinschaft und Freiheit, Studia Philosophica*, Vol. 53, 1994., *Jahrbuch der Schweizerischen Philosophischen Gesellschaft*, Verlag Paul Haupt: Bern/Stuttgart/Beč 1995., 90-92.

¹⁵ Tako Habermas, J. 1993., *Anerkennungskämpfe im demokratischen Rechtsstaat*, u *Taylor, Ch. 1993.*, 173.

¹⁶ Vidi MacIntyre 1987., *Der Verlust der Tugend*, Frankfurt/M., New York, 293 i d.

¹⁷ Iscrpnu kritiku u tome duhu donosi Feinberg, J. 1990., *Harmless Wrongdoing*, Oxford University Press, 93 i d.

¹⁸ Ovaj pristup naglašava i Kymlicka, Will, *Liberalism, Community, and Culture*, Clarendon Press Oxford 1989., 135 i d.

Posljednje gledište, već sadržano u Kantovoj definiciji prava, vodi do zahtjeva da se prava svih poštivaju nepristrano, tj. neutralno, a upravo je taj postulat neutralnosti liberalne ustavne države onaj za koji se smatra da izobličuje ili da je nedostatan za nužnu zaštitu ili poticanje zajednica. Nasuprot tome valja naglasiti da liberalna pozicija, zato što štiti individualnu slobodu, "therefore also insist on the right of small subcommunities to grow in rich and diverse profusion... The corollary of the doctrine that individuals must be left free within the zone of their autonomy, ... is that the communities of individuals must also be left free in their coordinated activities."¹⁹ Sukobi između zahtjeva raznih zajednica te između njih i pojedinaca utoliko se ne razlikuju od uobičajenih sukoba između pojedinaca. Ni ovdje ne može apstraktno jednostrano tumačenje pravnoga postulata neutralnosti pri rješavanju sukoba ukloniti zadane, postojeće nejednakosti. Zato je ozbiljenje subjektivnih prava u liberalnoj demokraciji ograničeno *ozbiljenjem pravednosti* pa je implikacija toga zahtjeva, legitimnoga, tj. pravednog rješavanja pravnih sukoba, da se postojeće nejednakosti ili nepravednosti poravnavaju. Tek se pomoću toga gledišta može obesnažiti prigovor da pravna neutralnost učvršćuje postojeće nejednakosti.²⁰

Za socijalne nejednakosti senzibilirano i utoliko poboljšano liberalno shvaćanje ljudskih prava mora priznati da s individualnim ljudskim pravima korespondiraju, ne samo negativne obveze već isto tako veoma pozitivne obveze zaštite i pomoći.²¹

Budući da ljudi moraju realizirati stanovitu koncepciju pravednosti,²² valja državnu neutralnost ujediniti i s konceptima pozitivne diskriminacije, tj. nejednakog poticanja, kako bi se popravio položaj prikraćenih. Ali koliko se te pozitivne obveze trebaju ispuniti, to nije samo otvoreno moralno pitanje, nego to zahtijeva da se politički izbori ravnoteža između moralizirajuće javnosti, pravnodržavnoga ozbiljenja subjektivnih ljudskih prava i načelno učvršćene rezerve univerzalnosti ljudskih prava.²³

2. Pravna zaštita manjina individualnim ljudskim pravima i nacionalnim kolektivnim pravima

Pitanje treba li proširiti kanon ljudskih prava i kolektivnim pravima (kao pravima treće generacije) nastalo je u situaciji u kojoj globalni modernizacijski procesi sve više rastaču tradicijske kulture i zajednice ili ih prisiljavaju na promjene koje te zajednice nisu same izabrale, niti su s njima suglasni njihovi članovi. Ti procesi asimiliranja, tla-

¹⁹ Feinberg, J. 1990., 121.

²⁰ Vidi o tome, Habermas, J. 1993., *Anerkennungskämpfe im demokratischen Rechtsstaat*, u *Taylor, Ch.* 1993., 171 i d.

²¹ Tu je argumentaciju dojmljivo izveo: Shue, Henry, *Basic Rights. Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, Princeton, Princeton UP, 1980.

²² Vidi o tome, Tugendhat, Ernst, *Vorlesungen über Ethik*, Frankfurt/M. 1993., 389 i d. te Gosepath, Stefan, *Zur Begründung sozialer Menschenrechte*, u Gosepath, Stefan/ Lohmann, Georg (ured.), *Philosophie der Menschenrechte*, nav. dj.

²³ Usp., Lohmann, Georg, *Menschenrechte zwischen Moral und Recht.*, nav. dj., 92 i d.

čenja ili rastakanja ubrzani su time što su se te zajednice našle u poziciji manjina u dominantnim kulturama ili nacionalnim državama. Ovdje nastali problemi često se u literaturi obrađuju kao problemi koji su povezani s promjenom među kulturnim ili etničkim zajednicama koje su prerasle u modernizirane tipove zajednica ili s njihovim rastakanjem za osjećaje vlastite vrijednosti svojih članova. U stanovitom pogledu to su procesi koji su mogući i "normalni" u svim kulturnim zajednicama s procesima uraščivanja, distanciranja, sporenja u zajednici i odvajanja od zajednice. Ipak nam ili iskustvo forsirane pokretljivosti između različitih kultura ili pak samopotvrđni prosvjed neke kulturne manjine protiv akulturacijskih procesa može predočiti kako nam je posebna faktičnost neke kulturne zajednice osobito dostojna zaštite²⁴, tako da se pitamo hoćemo li njezinu zaštitu vrednovati više nego poštivanje i postizanje (legitimnih) subjektivnih prava.

Zaštita manjina odnosi se sadržajno na "zaštitu od asimilacije, poticanje identiteta, jamčenje ravnopravnosti i participacije"²⁵. Već sam spomenuo da je u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima zaštita manjina bila regulirana samo neizravno, preko općih zabrana diskriminacije pojedinca.²⁶ Tek se u čl. 27 Sporazuma o građanskim i političkim pravima (iz 1966. godine) kaže: "U državama s etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama ne smije se pripadnicima takvih manjina uskratiti pravo da zajedno s drugim pripadnicima svoje skupine njeguju svoj kulturni život, deklariraju i prakticiraju svoju vjeru ili da se služe svojim jezikom"²⁷. Zatim je zaštita manjina u okviru Ujedinjenih naroda (na osnovi jugoslavenskog prijedloga!) dalje konkretizirana u Rezoluciji Ujedinjenih naroda 47/135²⁸ (1992.), ali nije bitno izmijenjena u svojim glavnim crtama. Općenito je sadašnja zaštita manjina ljudskim pravima Ujedinjenih naroda određena ovim obilježjima: nositelj je zaštitnih prava pojedinac (premda se priznaje da se određena prava mogu prakticirati samo kolektivno); cilj je sprječavanje diskriminiranja iz etničkih, vjerskih ili jezičnih razloga; nema pravnih obveza pozitivne diskriminacije (*affirmativ action*), ali ima, zacijelo, poziva na pozitivno poticanje; manjinska prava uključuju kulturno samoodređenje, ali izričito isključuju secesijsko pravo (na odvajanje). Individualno obilježje manjinskih prava naglašava se i time što se pravno relevantna pripadnost čovjeka nekoj manjini ne utvrđuje objektivnim, izvanjskim kriterijima (kao u posebnom njemačkom shvaćanju pripadnosti "narodnoj skupini", v. bilješku 10), već ovisi o slobodnoj odluci pojedinca želi li se ubrajati u neku manjinu i hoće li koristiti svoja individualna manjinska prava.

²⁴ Vidi o tome, Lohmann, Georg, Faktizität und "liberale" Gemeinschaften, u *Gemeinschaft und Freiheit, Studia Philosophica, Vol. 53, 1994., Jahrbuch der Schweizerischen Philosophischen Gesellschaft*, Verlag Paul Haupt: Bern/Stuttgart/Beč 1995., 75-94.

²⁵ Paech, Norman, *Minderheitenpolitik und Völkerrecht*, nav. dj., 19.

²⁶ Npr., čl. 26 Međunarodnoga sporazuma o građanskim i političkim pravima, na njemačkome u Heilmeyer, W., 1982., nav. dj., 307

²⁷ Vidi nav. dj., 308.

²⁸ *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, adopted by the General Assambly 18.12.1992*, u *The United Nations and Human Rights 1945-1995. The United Nations Blue Books Series, Vol. VII.*, nav. dj., 414 i d.; na njemačkome v. Bundeszentrale für politische Bildung (ured.), *Menschenrechte. Dokumente und Deklarationen*, Bonn 1995., 111 i d.

Dok se kritika inspirira nedovoljnom socijalnom senzibilnošću klasično liberalnoga razumijevanja ljudskih prava, treba joj, kao što smo pokazali, odgovoriti jakim naglašavanjem socijalnih prava.²⁹ Ali ako se čak u tome pravcu može napredovati, valja se upitati mogu li se time zadovoljavajuće riješiti svi problemi zaštite manjina. Nisu li ipak, ovaj put pak ispod razine općih ljudskih prava, kolektivna prava manjina smisljena u pojedinim državama. Da bi se odgovorilo na to pitanje, korisno je ponajprije razlikovati dva glavna slučaja manjina:

1. Manjine su indigena stanovništva, koja su kolonizacijom, osvajanjem, itd., dospjela u vladavinsko područje dominantne kulture. Brojčano mogu biti čak u većini, kao ponekad u Južnoj Americi.
2. Manjina je nastala useljavanjem. (Dragovoljno ili nedragovoljno, zbog bijega i protjerivanja, itd.)

I sama kolektivna prava mogu se, prema prijedlogu W. Kymlicke³⁰, podijeliti na tri skupine:

1. kolektivna prava na samoupravu, s relativnom ili proširenom autonomijom (može voditi do prava na odvajanje)
2. kolektivna prava kao polietnička prava, tj. prava na poticanje posebne kulture, npr. financijska podrška nastavi na posebnim jezicima, radijskim i televizijskim programima, podrška kulturnim običajima, itd.
3. posebna predstavnička prava u nacionalnim parlamentima, itd. Određena manjina dobiva povrh svog udjela u biračkome tijelu određen broj mjesta u parlamentu.

Kymlicka smatra da vrednovanje kolektivnih prava³¹ valja različito gledati prema navedenim skupinama. Prije se može očekivati od dragovoljnih imigranata da će se integrirati i zato posebna prava ne bi trebala taj cilj smetnuti s uma. Stoga nemaju utemeljenja kolektivna prava na samoodređenje s mogućnošću odvajanja, ali imaju polietnička prava i povremena posebna predstavnička prava. Indigene manjine i nedragovoljni imigranti (izbjeglice, itd.) imaju jače razloge zahtijevati kolektivna prava također kao samoupravna prava. Sporno je, međutim, do koje se granice shvaća samouprava, ubrajaju li se u nju pitanja naobrazbe i izobrazbe ili je pak uključena i organizacija vlastite policije, vlastitog pravosuđa, itd. Veoma je opsežna i diferencirana rasprava, izazvana posebice Kymlickinim prijedlozima. Na nju, u okviru ove teme i ovoga pre-

²⁹ Vidi o tome prijedloge Stefana Gosepatha, Onora O'Neill, Henryja Shuea i Thomasa Poggea u Gosepath, St./Lohmann, G. (ured.), *Philosophie der Menschenrechte*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M. 1998.

³⁰ W. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, Clarendon Press, Oxford 1995., 34 i d.

³¹ Drukčije viđenje i razlikovanje kolektivnih prava predlaže Rainer Bauböck: Bauböck, Rainer, Can Liberalism Support Collective Rights?, u Koller, P. i Puhl, K. (ur.), *Current Issues in Political Philosophy: Justice in Society and World Order*, Hölder-Pichler-Tempsky, Beč 1997.

davanja, mogu samo još uputiti.³² Ali na kraju želim još jednom svoju poziciju sažeti u obliku teza.

1. Kao što je kod individualnih prava nositelj pojedinac, ovdje se pod "kolektivnim" pravima podrazumijevaju prava čiji je nositelj kolektiv; od toga valja razlikovati individualna prava koja se mogu prakticirati samo kolektivno (npr., biračka prava).
2. Zahtjevi za "kolektivnim" ljudskim pravima dovode, prvo, pojmovno u zabludu i, drugo, neobrazloživi su, jer se univerzalni, egalitarni i kategorički postulat ljudskih prava ne može jednako utemeljiti i za kolektive i za individualne osobe.
3. Zaštitne i poticajne interese etničkih manjina valja velikim dijelom poštivati respektiranjem ograničeno shvaćenih individualnih ljudskih interesa. Za to je nužno proširenje i veća važnost socijalnih ljudskih prava.
4. U pojedinim su slučajevima, međutim, smisljena kolektivna prava radi zaštite ugroženih manjina, ali također obrazloživa u duhu izjednačujuće pravednosti, koja nejednakim tretiranjem osigurava više bolju pravednost ili više teži za njom, nego jednakim tretiranjem. Ali ta kolektivna prava nisu moguća na razini ljudskih prava, nego su unutardržavna prava (obratna, reaktivna diskriminacija). Ona su stoga ograničena time da ne krše individualna ljudska prava.
5. Izuzeci³³ se mogu pravdati jedino ako su, kao kod nekih indigenih populacija, socijalni odnosi zajednica još tako slabo razvijeni da moderno pravo ne može djelovati ili bi djelovalo tako uništavački da bi preživljavanje pojedinaca bilo ugroženo. U takvim se slučajevima može doista, nakon odmjeravanja svih razloga, zastupati neka vrsta "zaštite vrste", ali koja se može dopuštati samo vremenski ograničeno te uvjetovano. I ovdje vrijedi pravilo svaki pojedinac mora imati pravno zaštićenu mogućnost da napusti kolektiv ako to želi.

S njemačkoga preveo

Tomislav Martinović

³² Kymlicka, W. (ed.), *The Rights of Minority Culture*, Oxford 1995.; Bauböck, Rainer, Cultural Minority Rights for Immigrants, u: *International Migration Review*, Vol. 30, br. 1. 1996., 203-250; važni zbornici: Baker, J. (ur.), *Group Rights*, Toronto 1994.; Stapleton, J. (ur.), *Group Rights: Perspectives Since 1900*, Bristol 1995.; Shapiro, I./Kymlicka, W. (ur.), *Ethnicity and Group Rights*, New York/London 1997.; v. također najnovije članke Brunner, Jose/Peled, Yoav, Das Elend des liberalen Multikulturalismus; Kymlicka und seine Kritiker, Martin Frank, Kulturell Pluralismus und Minderheitenrechte. Will Kymlickas zwei Begründungen von Minderheitenrechten, Younk, Iris Marion, Selbstbestimmung und globale Demokratie. Zur Kritik des liberalen Nationalismus, svi u *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 46. god., 3. sv., 1998., 369-458.

³³ Ovu posljednju točku dodajem samo još u obliku teza, kako bih označio granicu svoje argumentacije za individualna prava.

Georg Lohman

"COLLECTIVE" HUMAN RIGHTS FOR PROTECTING MINORITIES?

Summary

By "collective" human rights we understand the ones that belong to a collective. We should distinguish the individual rights which can be exercised only collectively (suffrage). The demands for "collective" human rights lead to misconceptions and explanatory problems since the universal, egalitarian, and categorical postulate of human rights cannot be equally valid for collectives and individuals. Thus, the protection of minorities' interests can be solely procured by adopting a restricted definition of individual human rights which necessitates more and better respected social human rights. In some cases, collective rights were designed to protect endangered minorities but were justified by means of equalizing fairness. However, such collective rights are not possible at the level of human rights; they are regulated by special by-laws at the state level. Thus, they are restricted by the requirement that they do not violate individual human rights.